

۱۳۸۱ / ۵ / ۷

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه قم

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه قم

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی

(موضوع)

مبانی فقهی - حقوقی اجرة المثل خانه داری زنان

استاد راهنما

دکتر سیدمصطفی محقق داماد

استاد مشاور

دکتر رضاحسین گندمکار

گردآورنده:

مراد مقصودی

پانیز ۱۳۸۰

۳۱۶۲۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ، خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ، اِقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ، الَّذِي
عَلَّمَ بِالْقَلَمِ، عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ.

بدان کوش تا زود دانا شوی
چو دانا شوی زود والا شوی
نه داناتر آنکس که والاترست
که بالاترست آنکه داناترست

«بوشکور بلخی»

تا جهان بود از سر آدم فراز
کس نبود از راز دانش بی نیاز
مردمان بخرد اندر هر زمان
راز دانش را به هرگونه زبان
گرد کردند و گرامی داشتند
تا به سنگ اندر همی بنگاشتند
دانش اندر دل چراغ روشن است
وز همه بد بر تو جوشن است

«رودکی سمرقندی»

به هیچ مبحث و دیباچه‌ای قضا ننوشت

برای مرد کمال و برای زن نقصان

«پروین اعتصامی»

کودک هر آنچه دارد از آغوش مادر است

گر زشتخوی باشد و گر نیک محضر است

زن چون عقیف باشد و دانا و نیکجوی

در تیرگی جهل چون تابنده اختر است

«حییباللهی (نوید) شاعر معاصر»

تقدیم به:

فخر کائنات، اشرف مخلوقات، قطب عالم امکان، حضرت فرهیخته و
هدایتگری که وجود و بعثت رحمة العالمین است.

تقدیم به:

پیشوایان معصوم (ع)، سرورانی که مجموعه پرهیزگاری، نشانه‌های
هدایت، و وسیله‌های محکم و حجت بر اهل دنیا هستند.

تقدیم به:

ساحت مقدس او، آقایی که منتظریم تا انتظار تشنه‌مان را با آب ظهورش
سیراب نماید.

تقدیم به:

تمامی معلمان، مربیان و استادانی که از بدو تحصیل تا کنون، افتخار تلمذ
محضر آنان را داشته و در سایه ارزش والای تعلیم و تربیت، حق عظمای
هدایتگری را بر ذمه حقیر نهادند.

تقدیم به:

تمامی همسنگرانی که در جبهه‌های نبرد حق علیه باطل از غیر خدا رسته، و
به دیار معبود شتافتند، آنهاییکه مُحَرَّم درگاه حضرت دوست شدند، و حیات
جاودانگی توأم با ارتزاق ابدی را در درگاه او بدست آوردند.

تقدیم به:

تمامی هم جانبازانی که از جان خویش ضایعه گذاشتند، تا سند افتخار جنگ
تحمیلی برای همیشه باشند.

روز انصاف است و آن هم ایران
ستیزان

تقدیم به:

تمامی هم آزادگانی که سفیران انقلاب در فراسوی مرزها شدند و با حمیت و فتوت، شکنجه‌های مخوف معذب‌گاههای اردوگاه را به جان و دل خریدند و حسرت یک لحظه ندامت را به دل ناپاک بعضی‌ها نشانند.

تقدیم به:

پدر مهربانم که با حمایت‌های مادی و معنوی خویش، همواره مساعی در سرافرازیم داشته و اندک توشه علمی خویش، مرهون خواسته‌های همیشگی اوست.

تقدیم به:

مادر دلسوزم که همواره دعاهای شب‌زنده‌داریش صدقه راهم بوده، و گریه‌های اندر فراقم، همدردی‌کارم بوده است.

تقدیم به:

همسرم که کوه صبر مشکلات بود، و با تحمل محنت‌های غربت، به سعی و تلاشهایم، زیبایی بخشید.

و تقدیم به او:

او که بی‌صبرانه در انتظارش می‌باشم، تا که شاید از حلقه سیر حکمت حضرت حق برون آید، و وجودش به کلبه ساکت و خاموشم رونقی بخشد، و او کسی نیست مگر ذریه‌ای طاهر و متقی.

تشکر و تقدیر:

از باب «من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق» بر خود فرض می‌داند که از زحمات بی‌شائبه استاد فرزانه حضرت حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر سیدمصطفی محقق داماد که با پیشنهاد ایشان موفق به انتخاب چنین موضوعی شدم و ضمن قبول استاد راهنمایی آن همواره با ارشاد و راهنماییهای خویش، حقیر را مورد تفقد قرار می‌دادند - و همچنین از زحمات بی‌دریغ مشاور محترم برادر ذی حرمت جناب آقای دکتر رضا حسین گندمکار که تقبل مشاوره موضوع را نمودند، و همواره در سایه راهنماییهای آن بزرگوار، محدودیت‌های تشخیص علمی خویش در موضوع را، حل و فصل شده می‌یافتیم، کمال امتنان و تشکر را داشته باشم.

از زحمات و محبت‌های گروه محترم حقوق خصوصی دانشگاه، بویژه استاد عزیز و مهربان جناب آقای دکتر اسدالله امامی که در طول دوره تحصیلات تکمیلی افتخار تلمذ آنان را داشتیم و زحمت تصویب موضوع را به دوش داشته‌اند و همچنین برادران دایره تحصیلات تکمیلی خاصه جناب آقای گائینی

نهایت تشکر و تقدیر را دارد.

از پرسنل و اعضای محترم کتابخانه مجلس شورای اسلامی واقع در میدان بهارستان تهران که در جهت تهیه موضوع مشروح مذاکرات مجلس کمال همکاری را داشتند، و از اعضای دایره قوانین مجلس شورای اسلامی بخصوص برادر عزیز آقای پیرقلی که سیر تاریخی قانونگذاری ماده واحده مزبور را در اختیار اینجانب نهادند، و از پرسنل و اعضای کتابخانه‌های دانشگاه قم و دانشگاه تهران نیز نهایت تشکر و قدردانی را دارد.

النهاییه از زحمات وافر برادر عزیز جناب آقای جعفری که زحمت تایپ پایان نامه را بعهدہ داشتند بی نهایت سپاسگزارم.

انشاءالله که زحمات کلیه این سروران مأجور درگاه حضرت حق و مایه سعادت دنیوی و اخروی آنان گردد.

چکیده:

در سال ۱۳۷۱ ماده واحده اصلاح مقررات مربوط به طلاق به تصویب مجمع تشخیص مصلحت نظام رسید. تبصره ۶ این ماده واحده مقرر می‌دارد: «چنانچه زوجه کارهایی را که شرعاً بعهده وی نبوده به دستور زوج و با عدم قصد تبرع انجام داده باشد و برای دادگاه نیز ثابت شود دادگاه اجرت‌المثل کارهایی انجام گرفته را محاسبه و به پرداخت آن حکم می‌نماید.»

در این پایان‌نامه از نظر فقهی و حقوقی مبانی مسئولیت زوج به پرداخت آن، شروط و مواردیکه لازم است تا این مسئولیت بوجود آید، نوع کارهایی که زن خانه‌دار انجام می‌دهد، کارهایی که وظیفه شرعی اوست و کارهایی که وظیفه شرعی او نیست، بار اثباتی مسأله در دادگاه و همچنین ابهامات و مجهولات قابل طرح پیرامون آن مورد بررسی قرار گرفته است و ضمن ارائه راه‌حلهایی برای تعیین مقدار و میزان این اجرت‌المثل، رابطه آن با نحله (بخشش) و همچنین وضعیت ماده واحده در جاهائیکه حق درخواست طلاق قانونی از طرف زوجه وجود داشته باشد و اعسار شوهر در مقام پرداخت آن بررسی شده است.

کلید واژه‌ها:

زوج - زوجه - طلاق - اجرت‌المثل - خدمات خانه‌داری - شیر دادن - نگاهداری اولاد - قصد تبرع - نحله - تمکین و اعسار.

فهرست مطالب

مقدمه ورود به بحث ۱

فصل نخست - مبانی مسئولیت زوج به پرداخت اجرت المثل

- بخش نخست - احترام به عمل انسان ۱۱
- الف - اجرت المسمی و اجرت المثل عمل انسان ۱۵
- ب - اجرت داشتن عمل در عرف ۱۷
- بخش دوم - استیفای ناروا (استفاده بلاجهت) ۱۹
- الف - درخواست آمر ۲۲
- ب - عدم قصد تبرع ۲۳
- د - درخواست مطالبه ۲۸
- بخش سوم - عامل اخلاقی انصاف و عدالت ۲۹
- بخش چهارم - حقوق تطبیقی ۳۳

فصل دوم - شروط لازم برای استحقاق اجرت المثل

- بخش نخست - شروط قبل از طلاق ۴۰
- الف - کارهای زوجه از وظایف شرعی او نبوده باشد ۴۰
- ۱ - شیر دادن (رضاع) ۴۱

- ۲ - نگاهداری فرزند (حضانت) ۴۵
- ۳ - اداره امور داخل منزل ۵۳
- ب - به دستور زوج انجام گرفته باشد ۵۹
- ج - به قصد تبرع نباشد ۶۰
- د - تقاضای طلاق ناشی از عدم انجام وظایف همسررداری نباشد ۶۰
- و - تقاضای طلاق ناشی از سوء اخلاق و رفتار زوجه نباشد ۶۱
- ه - تقاضای طلاق به درخواست زوجه نباشد ۶۴
- بخش دوم - شروط بعد از طلاق ۶۵
- الف - زوجه مطالبه نماید ۶۵
- ب - شروط مالی فیما بین زوجین وجود نداشته باشد ۶۷
- ج - تصالحی در بین نباشد ۶۹
- بخش سوم - مباحث قضایی (اثبات در دادگاه) ۷۰
- ۱ - کارهای زوجه از وظایف شرعی او نباشد ۷۰
- ۲ - انجام آن کارها به قصد تبرع نباشد ۷۲
- ۳ - به دستور زوج انجام گرفته باشد ۷۹
- ۴ - تقاضای طلاق ناشی از عدم انجام وظایف همسررداری و سوء اخلاق و رفتار زوجه نباشد ۷۹
- ۵ - تقاضای طلاق به درخواست زوجه نباشد ۸۰

فصل سوم - بررسی فروع مسأله و پاسخ به مجهولات

(ب)

۸۲	بخش نخست - درخواست طلاق از طرف زوجه بعلت قانونی
۸۲	مبحث یکم - طلاق قضایی
۸۶	الف - عسر و حرج زوجه
۸۶	ب - عدم تأدیه نفقه زن
۸۷	ج - وجود حق فسخ برای زن
۸۷	د - طلاق ناشی از غیبت شوهر
۸۸	مبحث دوم - طلاق قراردادی
۸۹	الف - طلاق ناشی از وکالت و وکیل در توکیل بودن
۸۹	ب - طلاق توافقی
۹۲	بخش دوم - بررسی وضعیت شوهر برای تأدیه
۹۳	الف - رسیدگی به ادعای تهاتر
۹۶	ب - بررسی اعسار شوهر در مقام پرداخت
۹۸	بخش سوم - اجرت المثل و راه‌حلهای نظری
۹۸	بند نخست - وضعیت حقوقی نحله و رابطه آن با اجرت المثل
۱۰۱	بند دوم - معیار و پارامترهای تعیین اجرت المثل
۱۰۳	بند سوم - رویه عملی دادگاهها
۱۱۳	نتیجه‌گیری
۱۱۷	فهرست منابع و مأخذ

مقدمه ورود به بحث

با بررسی تاریخی همراه با مطالعه جامعه‌شناسانه معلوم می‌شود که در ادوار گذشته به زنان که بخش مهمی از جامعه انسانی را تشکیل می‌دهد ظلم و ستم‌هایی روا داشته شده و حقوق اجتماعی و منزلت انسانی آنها رعایت نشده و بر اساس عادات و رسوم و اعتقادات اجتماعی و قوانین و مقررات حکومتی در مورد آنها تبعیض ناروا اعمال شده است، و حتی امروزه علیرغم نگرش تحول‌آمیز به حقوق زنان و اتخاذ سیاست‌های اعطای حقوق و پیشرفتهای بیشتر به زنان در سطح جامعه بین‌المللی، باز ما شاهد ظلم و تجاوز و تبعیض در مورد زنان هستیم. اما به هر حال امروزه:

«یکی از مسائل مهم و مورد توجه جامعه بین‌المللی مسأله حفظ و رعایت حقوق زنان و مراعات تساوی حقوق زن و مرد و عدم تبعیض بر اساس جنسیت است... و مهمترین اسناد بین‌المللی که این مهم را بعهده دارند عبارتند از: منشور ملل متحد، اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی و کنوانسیون رفع هر نوع تبعیض علیه زنان»^(۱)

از دیدگاه اسلام با توجه به اینکه یکی از دلایل حقانیت و استواری آئین اسلام، جامعیت این آئین است، در روزگاری که حقوق زن کاملاً زیر پا گذاشته شده بود زن از حقوقی مساوی با حقوق مرد برخوردار بوده، و با بررسی و تدقیق در متون اصلی و معتبر اسلام همچون قرآن کریم و برخی روایات معتبر وارده از پیامبر اکرم (ص) عمدتاً زن بعنوان یک انسان کامل که با مرد از یک منشأ آفریده شده و

۱ - دکتر حسین، مهرپور، حقوق زن، چاپ اول، ۱۳۷۹، انتشارات اطلاعات، ص ۲۱ و ۲۲.

مکمل یکدیگر هستند یاد شده و از لحاظ کرامت انسانی و احراز درجات عالی معنوی و کسب کمال و فضایل اخلاقی و تحمل تکلیف و مسئولیت و توانایی اعمال مدیریت و تدبیر همانند مرد از او سخن به میان آورده است.

«قرآن در موارد متعدد تصریح کرده است که پاداش اخروی و قرب الهی مربوط به جنسیت نیست و به ایمان و عمل مربوط است. قرآن در کنار هر مرد بزرگ و قدیس از یک زن بزرگ و قدیسه یاد می‌کند. از همسران آدم و ابراهیم و از مادران موسی و عیسی (ع) تجلیل شایانی کرده است. اگر همسران نوح و لوط را زنانی ناشایست برای همسرانشان ذکر می‌کند، از زن فرعون نیز بعنوان زنی بزرگ یاد می‌کند. گویی قرآن خواسته است در داستانهای خود توازن را حفظ کند و قهرمانان داستانها را به مردان منحصر نکند. قرآن دربارهٔ مریم می‌گوید: او به چنان مرتبه‌ای رسیده بود که در محراب عبادت، فرشتگان همواره با او سخن می‌گفتند و از غیب برای او روزی می‌رسید. از لحاظ معنوی چنان اوج گرفته بود که پیغمبر زمانش، زکریا (ع) را در حیرت فرو برده او را پشت سر گذاشته بود. در تاریخ اسلام زنان قدیسه و عالی‌مقام فراوانند. کمتر مردی است که به پایهٔ خدیجه برسد و هیچ مردی جز پیامبر (ص) و علی (ع) به پایهٔ حضرت زهرا (س) نمی‌رسد. او بر فرزندان خود که امامند و نیز بر پیامبران، غیر از پیامبر اکرم (ص) برتری دارد.»^(۱)

همچنین از نظر برخی روایات پیامبر اسلام (ص) گذشته از سفارشات مکرر در طول زندگی، در آخرین لحظات حیات خود خطاب به مردان جامعه می‌فرماید:

«الله الله فی النساءِ اینهن عوانٌ عندکم و فی آیدیکم...»^(۲)

زنهار از خدا غافل مباشید و خدا را فراموش نکنید و درباره زنان نیکی کنید و حقوق آنها را اداء نمایید و ظلم روا ندارید اینان در خانه شما به سر می‌برند و در کفالت شما هستند و با میثاق و پیمان الهی آنها را به همسری برگزیدید اینک آن پیمان را از خاطر مبرید.

از سویی دیگر طبق قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و بویژه اصل چهارم آن که به اصل

۱ - محمد علی، سادات، بینش اسلامی، سال چهارم دبیرستان، ۱۳۷۴، انتشارات ایران، ص ۸۷

۲ - علی اکبر، بابازاده، مسائل ازدواج و حقوق خانواده، چاپ سوم، ۱۳۷۵، انتشارات بدر، ص ۸

اسلامی بودن قوانین شهرت دارد، حکومت ایران مکلف به رعایت موازین اسلامی و فقهی در وضع و تصویب و اجرای قوانین است و از جمله این موارد، قوانین و مقررات مربوط به زنان می باشد. خانواده یکی از محورهای اساسی است که در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مورد توجه قرار گرفته است. در مقدمه این قانون می خوانیم:

خانواده واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان است و توافق عقیدتی و آرمانی در تشکیل خانواده که زمینه ساز اصلی حکومت تکاملی و رشد یابنده انسان است، اصل اساسی بوده و فراهم کردن امکانات جهت نیل به این مقصود از وظایف حکومت اسلامی است، زن در چنین برداشتی از واحد خانواده، از حالت (شیء بودن) و یا (ابزار کار بودن) در خدمت اشاعه مصرف زدگی و استثمار، خارج شده و ضمن باز یافتن وظیفه خطیر و پراج مادری در پرورش انسانهای مکتبی پیش آهنگ و خود هم‌رزم مردان در میدانها فعال حیات می باشد و در نتیجه پذیرای مسئولیتی خطیرتر و در دیدگای اسلامی بر خوردار از ارزش و کرامتی والاتر خواهد بود.

مطابق اصل بیستم:

همه افراد ملت اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام بر خوردارند.

مطابق اصل بیست و یکم:

دولت موظف است حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید... در راستای اعطای حقوق متعالی به زنان در دولت جمهوری اسلامی ایران که افتخار عمل به دستورات ویژه اسلامی را به برکت قرآن و احادیث را دارد، و در جهت تحقق هر چه بیشتر آرمانهای قانون اساسی نسبت به زنان، در سال ۱۳۶۸ از طرف عده ای از نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی، طرحی بنام طرح قانونی اصلاح قانون طلاق به شماره ترتیب چاپ ۴۴۱ تقدیم مجلس می شود که در جلسه مورخ ۶۸/۴/۲۵ کیسیون مربوطه مطرح و پس از استماع مطالب پیشنهاد دهندگان طرح، و بحث و بررسی پیرامون آن، کلیاتش عیناً مورد تصویب قرار می گیرد. در همین جا مناسب است که گزارش رئیس کمیسیون امور قضائی و حقوقی وقت (جناب آقای اسدالله بیات) که جهت رسیدگی

شور اول تقدیم مجلس نموده است آورده شود:

«نمایندگان محترم... توجه بفرمایید که طرح قانون اصلاح قانون طلاق مطرح است. این مسأله یکی از مشکلات امروز ماست و از ابعاد بسیار مهمی الآن برخوردار است... ما می دانیم که در شرع انور اسلام به نهاد خانواده چقدر اهمیت داده شده. الآن بعلت نبودن موانع و آزاد بودن طرفین در اکثر موارد و بدون قید و شرط بودن مراجعه برای طلاق، آمار طلاق را خیلی بالا برده، در سال ۶۴ نزدیک چهل هزار مورد طلاق بوده که نزدیک صد و بیست الی صد و پنجاه هزار کودک بی سرپرست حاصل این جدائیهها بوده. الآن در مقایسه با سال ۶۴ تعداد طلاق بیشتر شده، نیازی به ذکر نیست که در شرع اسلام طلاق بعنوان ابغض الاشیاء مطرح می شود و بدترین مباح. مداخله حکمین را شرع اسلام مقرر کرده برای ممانعت از اجرای طلاق. دو شاهد عادل را مطرح کرده، طهر زن را مطرح کرده، اسکان در منزل شوهر در ایام عده را مطرح کرده آماده کردن زمینه ازدواج را مطرح کرده، بر خلاف تمامی این موانع الآن در صورت وجود تراضی طرفین یعنی زن و شوهر بصورت آزاد به محاضر مراجعه می شود و طلاق بدون هرگونه مانع و متأسفانه بعضی از مواقع با شهودی که همان جا، حرفه ای هستند بدون اینکه حکمین در قضیه باشند، مقدمات قبلی طی بشود یا شهود عادلانی باشند یا سعی در اصلاح بکنند با یک سلسله شهود حرفه ای طلاق انجام می گیرد و این نداشتن موانع باعث رشد آمار طلاق شده است. درست است که به لحاظ شرعی و با حکم اولیه طلاق به ید شوهر هست اما فاصله ایجاد کردن بنا به قول فقها، ایجاد فاصله بین حکم دادگاه یا پس از بررسی داورها بهر حال طلاق به ید شوهر هست، اما ایجاد فاصله و ایجاد موانع هرگز غیر شرعی نیست. حتی حضرت امام در این زمینه ها فتاوائی جدیداً داشتند که شورای عالی قضایی آن زمان پرسیدند و اکثر جوابها دخالت دادگاه، دخالت حکمین را ایشان مثبت جواب دادند و اجازه دادند که باشد. اگر الآن از نظر اجتماعی به مرکز تربیت کودکان مراجعه بکنید که بعضی از اعضای محترم کمیسیون قضایی رفته بودند، وضع کودکان بی سرپرست بسیار رقت بار است، به اضافه وضع زنان مطلقه بیوه در جامعه با این تورمی که متأسفانه ما داریم. بی سرپرست بودن زن یا بی سرپرست بودن اطفال بسیار مسأله خطرناکی شده است. طرحی که برادران امضا کردند و در کمیسیون قضایی بررسی شده، این طرح می خواهد موانع